

บทที่ 5

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผลและขอเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง การพัฒนาหลักสูตรสังคมไทยร่วมสมัยในระดับอุดมศึกษาตามแนว
กระบวนการทางสังคม มีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาหลักสูตรแบบเน้นกระบวนการทางสังคมสำหรับ
วิชาสังคมไทยร่วมสมัยในระดับอุดมศึกษา

ตัวอย่างประชากรที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ แบ่งเป็น 2 กลุ่ม คือ

1. กลุ่มตัวอย่างประชากรที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลพื้นฐานสำหรับการพัฒนา
หลักสูตร ได้แก่ อาจารย์ผู้สอนรายวิชาที่เกี่ยวข้องกับสังคมไทยจากสถาบันอุดมศึกษา 13 แห่ง
คือ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัย
เชียงใหม่ มหาวิทยาลัยขอนแก่น มหาวิทยาลัยศิลปากร มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ บางเขน
มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ สหวิทยาลัยรัตนโกสินทร์ วิทยาลัยบูรพาจารย์ มหาวิทยาลัย
สหวิทยาลัยนานาชาติ วิทยาลัยครูลำปาง สหวิทยาลัยอีสานเหนือ วิทยาลัยครูอุดรธานี สหวิทยาลัย
หวาราวดี วิทยาลัยครูนครปฐม และสหวิทยาลัยทักษิณ วิทยาลัยครูสงขลา จำนวน 53 คน
นักศึกษาชั้นปีที่ 2 - 4 ของสถาบันอุดมศึกษา 12 แห่งข้างต้น จำนวน 349 คน และ
ผู้เชี่ยวชาญทางสังคมไทยจำนวน 3 คน

2. กลุ่มตัวอย่างประชากรที่ใช้ในการทดลองและประเมินผลหลักสูตร ได้แก่
นักศึกษาชั้นปีที่ 1 คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร ปีการศึกษา 2532 จำนวน 26 คน
และคณาจารย์ผู้สอนหลักสูตร คานสังคมไทย และคณาจารย์วัดและประเมินผลรวม 5 คน

วิธีการดำเนินการวิจัย แบ่งการดำเนินการออกเป็น 6 ขั้นตอนต่อเนื่องกัน ดังนี้คือ

1. การศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐานเพื่อการพัฒนาหลักสูตร
2. การพัฒนาหลักสูตร
3. การพัฒนารูปแบบการสอน

4. การทดลองใช้หลักสูตร และรูปแบบการสอน
5. การประเมินผลหลักสูตร
6. การแก้ไขปรับปรุงหลักสูตร และรูปแบบการสอน

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลพื้นฐานสำหรับการพัฒนาหลักสูตร ได้แก่

1. แบบสอบถามอาจารย์ผู้สอนวิชาที่เกี่ยวข้องกับสังคมไทยร่วมสมัย
2. แบบสัมภาษณ์อาจารย์ผู้สอนวิชาที่เกี่ยวข้องกับสังคมไทยร่วมสมัย
3. แบบสอบถามผู้เชี่ยวชาญทางสังคมไทย
4. แบบสอบถามนักศึกษาผู้เรียนรายวิชาที่เกี่ยวข้องกับสังคมไทย

เครื่องมือที่ใช้ในการตรวจสอบเอกสารหลักสูตร ได้แก่ เอกสารประเมินหลักสูตรที่
ผู้วิจัยสร้างขึ้น

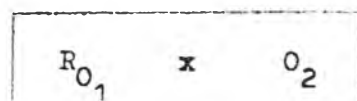
เครื่องมือที่ใช้ในการทดลองหลักสูตร ได้แก่

1. หลักสูตรวิชาสังคมไทยร่วมสมัยในระดับอุดมศึกษาตามแนวกระบวนการทางสังคม
2. เอกสารประกอบหลักสูตร ได้แก่ คู่มือการใช้หลักสูตรวิชาสังคมไทยร่วมสมัยในระดับอุดมศึกษาตามแนวกระบวนการทางสังคม คู่มือการสอน

เครื่องมือในการประเมินผลหลักสูตร ได้แก่

1. แบบทดสอบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนวิชาสังคมไทยร่วมสมัย ที่ผู้วิจัยสร้างขึ้น
มีความเที่ยง 0.642
2. แบบวัดเจตคติต่อสังคมไทยร่วมสมัย ที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นมีความเที่ยง 0.924
3. แบบสัมภาษณ์ผู้เรียนที่ผู้วิจัยสร้างขึ้น

แบบการทดลอง เป็นแบบกลุ่มเดียวมีการวัดก่อนและหลัง

สมมติฐานการวิจัย ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนและเจตคติของผู้เรียนหลังการทดลอง
สูงกว่าก่อนการทดลองอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ 0.05

สรุปผลการวิจัย

การดำเนินการตามขั้นตอนการพัฒนาหลักสูตรและผลที่ได้รับ

การพัฒนาหลักสูตรสังคมไทยร่วมสมัยในระดับอุดมศึกษาตามแนวกร ะบวนการทางสังคม ได้ดำเนินการวิจัยโดยใช้แนวคิดจากกร ะบวนการพัฒนาหลักสูตรของ สัจด์ อูหรานันท์ ซึ่งแบ่งการ ดำเนินการวิจัยเป็น 6 ขั้นตอนต่อเนื่องกัน สรุปได้ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐานเพื่อการพัฒนาหลักสูตร โดยแยก ศึกษาข้อมูล 4 ด้าน ได้แก่ (1) ข้อมูลด้านการจัดการศึกษาและการพัฒนาหลักสูตรในระดับ อุดมศึกษา (2) ข้อมูลด้านการจัดการศึกษาและเนื้อหาวิชาที่เกี่ยวข้องกับสังคมไทยปัจจุบัน (3) ข้อมูลเกี่ยวกับสภาพของสังคมไทยในปัจจุบันและแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงในอนาคต และ (4) ข้อมูลเกี่ยวกับสภาพของผู้เรียนในระดับอุดมศึกษา แหล่งข้อมูลได้แก่ เอกสาร งานวิจัยและ ข้อมูลจากบุคคลที่เกี่ยวข้องประกอบด้วย นักพัฒนาหลักสูตร นักการอุดมศึกษา นักสังคมวิทยา อาจารย์ผู้สอนและนักศึกษาในระดับอุดมศึกษา

ขั้นตอนที่ 2 การพัฒนาหลักสูตร ผู้วิจัยสรุปข้อมูลพื้นฐานที่ได้จากขั้นตอนที่ 1 มาเป็นพื้นฐานในการยกร่างหลักสูตร โดยกำหนดเป็นรูปแบบหลักสูตรแบบ เน้นกร ะบวนการทาง สังคม ซึ่งประกอบด้วย (1) หลักการและเหตุผล (2) จุดมุ่งหมายทั่วไป (3) จุด มุ่งหมายเฉพาะ (4) เนื้อหาและประสบการณ์ (5) กิจกรรมการเรียนการสอน และ (6) การวัดและประเมินผลการเรียนการสอน เมื่อยกร่างหลักสูตรแล้วให้ผู้ทรงคุณวุฒิประเมิน ร่างหลักสูตรด้วยแบบประเมินที่ผู้วิจัยสร้างขึ้น

ขั้นตอนที่ 3 การพัฒนารูปแบบการสอน ผู้วิจัยศึกษารูปแบบการสอนแบบต่าง ๆ แลวนำมาเป็นพื้นฐานการออกแบบการสอนที่สอดคล้องกับหลักสูตร ด้วยการกำหนดรูปแบบการสอน วิธีการสอน กระบวนการสอน เทคนิคการสอน แล้วจัดทำเป็นโครงการสอนระยะยาว และ ประมวลผลการสอน

ขั้นตอนที่ 4 การทดลองใช้หลักสูตรและรูปแบบการสอน แยกเป็น 2 ขั้นตอน คือ ขั้นเตรียมการ ได้แก่ การสร้างเอกสารประกอบหลักสูตรและขั้นทดลองใช้หลักสูตรและรูปแบบ การสอน

ขั้นตอนที่ 5 การประเมินผลหลักสูตร แยกประเมินผลหลักสูตร 2 ด้าน คือ
 (1) ด้านผลสัมฤทธิ์และเจตคติของผู้เรียนต่อรายวิชาสังคมไทยร่วมสมัย (2) ด้านผลการใช้
 หลักสูตร เพื่อประเมินผลการใช้หลักสูตรที่ผู้วิจัยสร้างขึ้น

ขั้นตอนที่ 6 การแก้ไขปรับปรุงหลักสูตรและรูปแบบการสอน ผู้วิจัยนำข้อสรุปที่ได้
 จากการประเมินและจากข้อเสนอแนะมาพิจารณาปรับปรุงหลักสูตรและรูปแบบการสอน โดยปรับ
 แผนการสอนให้สอดคล้องกับความคิดเห็นของผู้ประเมิน

ผลที่ได้รับจากการวิจัย คือ

1. ผลจากการพัฒนาหลักสูตร หลังจากผู้วิจัยได้ศึกษา ทดสอบและวิเคราะห์
 รูปแบบต่าง ๆ ของหลักสูตรและการสอนแล้ว ผู้วิจัยได้เลือกรูปแบบหลักสูตรและการสอนที่เห็น
 ว่าเหมาะสมและสอดคล้องกับวิชาสังคมไทยร่วมสมัยในระดับอุดมศึกษามากเป็นแนวทางในการ
 พัฒนาหลักสูตรตามแนวกร ะบวนการทางสังคม ผลการวิจัยครั้งนี้คือ ได้หลักสูตรวิชาสังคมไทย
 ร่วมสมัยในระดับอุดมศึกษาตามแนวกร ะบวนการทางสังคม

2. ผลจากการทดลองใช้หลักสูตร หลังการทดลองใช้หลักสูตรวิชาสังคมไทย
 ร่วมสมัยในระดับอุดมศึกษาตามแนวกร ะบวนการทางสังคมที่ผู้วิจัยพัฒนาขึ้น ปรากฏว่าผู้เรียนมี
 ผลสัมฤทธิ์ทางการ เรียนและมีเจตคติต่อสังคมไทยร่วมสมัยสูงขึ้นกว่าก่อนการทดลอง อย่างมีนัย
 สำคัญที่ระดับ .05

อภิปรายผลการวิจัย

ผู้วิจัยจะอภิปรายผลการวิจัย ไปตามลำดับขั้นตอนการพัฒนาหลักสูตร ดังนี้

1. การเลือกระบบการพัฒนาหลักสูตร ก่อนการวิจัย ผู้วิจัยได้ศึกษาระบบการ
 พัฒนาหลักสูตรอย่างกว้างขวาง และตัดสินใจเลือกพัฒนาหลักสูตรวิชาสังคมไทยร่วมสมัยในระดับ
 อุดมศึกษาตามแนวกร ะบวนการทางสังคมตามร ะบบของ สัจจ อูหรานันท์ (2527) เพราะ
 ได้พิจารณาว่าเป็นระบบที่มีการปรับปรุงจากนักพัฒนาหลักสูตรผู้เชี่ยวชาญหลายคน และเป็นระบบ
 ที่ผ่านการทดลองจริงมาแล้วหลายครั้ง จึงน่าจะเป็นระบบที่มีประสิทธิภาพ ปรากฏว่าผลจากการ
 ดำเนินการพัฒนาหลักสูตรครั้งนี้เป็นไปตามข้อสันนิษฐานที่วางไว้ทุกประการ และยังสอดคล้องกับ
 ความเห็นของ สมกิต เมตไตรพันธ์ (2530) อีกด้วย กล่าวคือระบบการพัฒนาหลักสูตรของ

สังกัด อุทยานันท์ เป็นระบบที่มีความเหมาะสม และมีประสิทธิภาพ เพราะช่วยให้การดำเนินการพัฒนาหลักสูตร เป็นไปอย่างสะดวก มีระบบและมีความสัมพันธ์ต่อเนื่องกันในทุกขั้นตอน

2. การศึกษาค้นคว้า สืบค้น เก็บรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐานสำหรับการพัฒนาหลักสูตร เป็นขั้นตอนแรกของการพัฒนาหลักสูตร ผู้วิจัยเห็นว่าขั้นตอนนี้เป็นขั้นตอนที่สำคัญมาก เพราะจะเป็นข้อมูลพื้นฐานที่สำคัญอย่างยิ่งในการตัดสินใจสร้างหลักสูตร ให้สอดคล้องกับจุดมุ่งหมายที่วางไว้ สอดคล้องกับสภาพสังคมและสนองความต้องการของผู้เรียนไปพร้อม ๆ กัน ดังนั้นข้อมูลที่ได้อาจต้องเป็นข้อมูลที่ตรงกับความเป็นจริง ทันสมัย และมีความครอบคลุมองค์ประกอบของหลักสูตรทุกองค์ประกอบ การศึกษาค้นคว้า เพื่อให้ได้ข้อมูลพื้นฐานที่ตรง ความจริง ทันสมัย และมีความครอบคลุมดังกล่าวนี้ ผู้วิจัยมีความเห็นว่านักพัฒนาหลักสูตรจะต้องกำหนดจุดมุ่งหมายและหลักการ ตลอดจนกรอบของรูปแบบหลักสูตรไว้อย่างกว้าง ๆ เสียก่อน แล้วจึงพิจารณารายละเอียดจากกรอบนั้น เพื่อจะได้กำหนดขอบเขตของการศึกษาค้นคว้าข้อมูลพื้นฐานทั่วไป

เนื่องจากการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้เลือกให้มารูปแบบหลักสูตรตามแนวกร ชวน การทางสังคม ผู้วิจัยจึงได้พิจารณาแนวการศึกษาข้อมูลพื้นฐานจากระบบการพัฒนาหลักสูตรของ สังกัด อุทยานันท์ ซึ่งประกอบด้วยประวัติและปรัชญาการศึกษา สังคมและวัฒนธรรม ความรู้เกี่ยวกับผู้เรียน ทฤษฎีการเรียนรู้ และธรรมชาติของเนื้อหาสาระ มาผสมผสานกับรูปแบบระบบหลักสูตรของ โบแชมป์ (Beauchamp, 1975) ซึ่งประกอบด้วย พื้นฐานทางการศึกษา ลักษณะของชุมชน ลักษณะและบุคลิกภาพของบุคคลที่เกี่ยวข้อง เนื้อหาวิชาที่ผ่านมาแล้ว แนวทางของศาสตร์แต่ละสาขาวิชา คุณค่าทางสังคมและวัฒนธรรม ผลจากการศึกษาแนวการศึกษาข้อมูลพื้นฐานช่วยให้ผู้วิจัยกำหนดขอบเขตการศึกษาได้ง่ายขึ้น และสะดวกต่อการสร้างเครื่องมือในการวิจัยเป็นอย่างยิ่ง

นอกเหนือจากความสะดวกในการศึกษาข้อมูลพื้นฐานดังกล่าว ผู้วิจัยมีเป้าหมายและข้อจำกัดในการศึกษาข้อมูลพื้นฐานจากการสัมภาษณ์และจากแบบสอบถามอยู่บ้าง กล่าวคือ การวางเกณฑ์ผู้ให้ข้อมูลนี้เป็นผู้เชี่ยวชาญทางสังคมไทยนั้น ผู้วิจัยได้วางเกณฑ์ไว้ว่าจะต้องเป็นผู้สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาเอกทางคาน สังคมศาสตร์หรือสังคมวิทยา และมีผลงานทางสังคมไทยมาไม่น้อยกว่า 10 ปี หรือเป็นผู้มีผลงานวิชาการทางสังคมไทยจนเป็นที่ยอมรับกัน โดยทั่วไปในวงวิชาการ ทำให้การกำหนดตัวผู้เชี่ยวชาญค่อนข้างจำกัด และการจัดการจะยากไป

ตามมหาวิทยาลัยและสถาบันต่าง ๆ ซึ่งยากต่อการติดตาม สัมภาษณ์ ผู้วิจัยจึงต้องใช้แบบสอบถาม แทนการสัมภาษณ์ ผลปรากฏว่าจากการส่งแบบสอบถามไปยังผู้เชี่ยวชาญจำนวน 10 คน ผู้วิจัย ไม่ได้รับแบบสอบถามกลับคืนมาเลย จึงต้องส่งแบบสอบถามไปเป็นรอบที่ 2 ได้แบบสอบถามกลับคืน มา 1 ฉบับ และเมื่อส่งแบบสอบถามไปเป็นรอบที่ 3 ได้แบบสอบถามกลับคืนมาอีก 2 ฉบับ จากประสบการณ์ผู้วิจัยเห็นว่า การจะศึกษาค้นคว้าข้อมูลจากผู้เชี่ยวชาญหรือ ผู้ทรงคุณวุฒิ นั้น ผู้วิจัยจะต้องมีเวลาและงบประมาณพอ ในการเดินทางไปเก็บข้อมูลด้วยตนเองมากกว่าการใช้ แบบสอบถาม

3. การสร้างหลักสูตร เนื่องจากการสร้างหลักสูตรเป็นขั้นตอนสำคัญของการวิจัย ครั้งนี้ ผู้วิจัยจึงได้ศึกษารูปแบบหลักสูตรที่สอดคล้องกับเนื้อหาวิชาก่อน ผลการศึกษารูปแบบ หลักสูตรปรากฏว่า ไม่มีหลักสูตรใดที่กล่าวถึงรูปแบบหลักสูตรตามแนวกร ะบวนการทางสังคมโดย ตรงเลย ผู้วิจัยจึงต้องศึกษาและวิเคราะห์ เนื้อหา คาน สังคมไทยและมโนทัศน์ที่สำคัญของ กระบวนการทางสังคม แล้วจึงวิเคราะห์รูปแบบหลักสูตรและรูปแบบการสอนที่สอดคล้องกับเนื้อหา สารและมโนทัศน์นั้น เพื่อสรุปเป็นรูปแบบหลักสูตรตามแนวกร ะบวนการทางสังคม การวิเคราะห์ ครั้งนี้เป็นเรื่องท้อก่อนขาลำบาก เพราะเอกสารคานรูปแบบหลักสูตรที่กล่าวถึงกร ะบวนการสังคม มีน้อยมาก ผู้วิจัยจึงต้องพยายามผสมผสานแนวคิดและเนื้อหา เพื่อให้ได้รูปแบบหลักสูตรที่ เหมาะสม เมื่อได้รูปแบบหลักสูตรแล้ว ผู้วิจัยได้กำหนดองค์ประกอบของหลักสูตร โดยอาศัยพื้นฐาน ความรูจากนักทฤษฎีหลักสูตรหลายคนประกอบกัน เช่น สัจจ อูหรานันท์ (2507) สุมิตร กุศานุกร (2523) ทาบา (Taba, 1962) เป็นต้น องค์ประกอบต่าง ๆ ที่ผู้วิจัย จัดไว้ในหลักสูตรที่ศึกษานั้นมี 6 องค์ประกอบ ได้แก่ หลักการและเหตุผล จุดมุ่งหมายของ หลักสูตร เนื้อหาและประสบการณ์ กิจกรรมการ เรียนการสอน และการวัดและประเมินผล ผู้วิจัยมีความเห็นว่าการกำหนดรายละเอียดในแต่ละองค์ประกอบใหม่มีความ สัมพันธ์สอดคล้องกันนั้น สามารถทำได้อย่างสะดวกถ้าผู้วิจัยมีขอบเขตและมีแผนในการศึกษา ข้อมูลพื้นฐานอย่างเป็นระบบ ผู้วิจัยสามารถนำขอบเขตของข้อมูลและผลสรุปจากการศึกษา ข้อมูลพื้นฐานมาเป็นแนวทางในการกำหนดหลักการและเหตุผล จุดมุ่งหมาย เนื้อหาและ ประสบการณ์ กิจกรรมการ เรียนการสอน และแนวทางการวัดและประเมินผลได้อย่างสัมพันธ์ ต่อเนื่องและสอดคล้องกับสภาพความเป็นจริง และความต้องการของผู้เกี่ยวข้อง กับหลักสูตร เช่น ผู้สอน ผู้เรียน

4. การสร้างรูปแบบการสอน โดยทั่วไปแล้ว องค์ประกอบของหลักสูตรจะครอบคลุมถึงการจัดการเรียนการสอนด้วย แต่ในงานวิจัยนี้ผู้วิจัยได้แยกการสร้างรูปแบบการสอนออกมาเป็นอีกขั้นตอนหนึ่งของการพัฒนาหลักสูตร ทั้งนี้เพราะผู้วิจัยได้พิจารณาว่าการดำเนินการ เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของหลักสูตรตามแนวกระบวนการทางสังคมนั้น รูปแบบการสอนที่สอดคล้องกับรูปแบบของหลักสูตรเป็นหัวใจสำคัญ จึงควรพิจารณาสร้างรูปแบบการสอนเพื่อหลักสูตรตามแนวกระบวนการทางสังคมโดยเฉพาะ

การดำเนินการศึกษาค้นคว้าเรื่องรูปแบบการสอนเป็นเรื่องที่ยากแก่การตัดสินใจ เพราะเป็นที่ยอมรับกันในวงการการศึกษาว่าไม่มีรูปแบบการสอนรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งที่ดีและเหมาะสมเสมอไป ทั้งนี้ต้องขึ้นอยู่กับปัจจัยอื่น ๆ เช่น ลักษณะโครงสร้างหลักสูตร สภาพแวดล้อมและบรรยากาศการเรียน จำนวนผู้เรียน เป็นต้น ผู้วิจัยจึงต้องพิจารณาเลือกสรรรูปแบบการสอนโดยพิจารณาจากความสอดคล้องกับหลักสูตร ลักษณะผู้เรียน ขนาดของกลุ่มของผู้เรียนและข้อเสนอแนะแนวทางการจัดรูปแบบการสอนในกลุ่มวิชาทางสังคมศาสตร์ และจอยซ์และเวด มาเป็นองค์ประกอบในการตัดสินใจจากประสบการณ์นี้ ผู้วิจัยเห็นว่าควรกำหนดรูปแบบการสอนให้สอดคล้องกับรูปแบบหลักสูตรนั้น ผู้วิจัยควรมีขั้นตอนในการเลือกรูปแบบการสอนดังนี้ คือ (1) ศึกษาคนควารูปแบบการสอนแบบต่าง ๆ (2) ศึกษาโมทัศน์สำคัญของรูปแบบการสอนที่น่าสนใจ (3) เปรียบเทียบโมทัศน์ของรูปแบบการสอนกับจุดมุ่งหมายและเนื้อหาของหลักสูตรว่ามีความสอดคล้องกันมากน้อยเพียงใด (4) เลือกรูปแบบการสอนที่สอดคล้อง (5) หลีกเลี่ยงกำหนดการสอนตามรูปแบบการสอนนั้น (6) พิจารณาและตัดสินใจเลือกรูปแบบการสอนขั้นสุดท้าย หรือผสมผสานรูปแบบการสอนแบบต่าง ๆ เข้าด้วยกันเป็นรูปแบบใหม่

จากขั้นตอนดังกล่าวข้างต้นนี้ช่วยให้ผู้วิจัยสามารถตัดสินใจเลือกรูปแบบการสอนได้สะดวกขึ้น

5. การประเมินเอกสารหลักสูตร เป็นขั้นตอนที่ช่วยให้มีการตรวจสอบและแก้ไขปรับปรุงหลักสูตรขั้นแรกก่อนนำไปทดลองใช้จริง ซึ่งอาจประเมินได้หลายวิธี เช่น ประเมินโดยผู้ทรงคุณวุฒิ ประเมินโดยการตรวจสอบคุณภาพหลักสูตร เป็นต้น การประเมินเอกสารหลักสูตรของการวิจัยนี้ใช้การตรวจสอบโดยการประเมินจากผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 5 คน แยกเป็นผู้ทรงคุณวุฒิด้านการพัฒนาหลักสูตร 2 คน ด้านเนื้อหาสาระ 2 คน และด้านการวัดและประเมินผล 1 คน ผลการตรวจสอบเอกสารหลักสูตร ได้รับการยอมรับว่าเอกสารหลักสูตรที่พัฒนาขึ้นนี้มีคุณภาพอยู่ในระดับที่สามารถนำไปใช้ได้จริง

การที่ผู้วิจัยเลือกการตรวจสอบเอกสารด้วยการให้สูตรคงตัวประเมินนั้น ด้วยเหตุผลที่ว่า ผู้ทรงคุณวุฒิเป็นผู้ที่ผ่านการศึกษาด้านทฤษฎีและหลักการที่นำมาหลักสูตร ตลอดจนมีประสบการณ์ตรงในการพัฒนาหลักสูตรมาแล้วทุกแห่ง อีกกลุ่มหนึ่งก็เป็นผู้เชี่ยวชาญด้านเนื้อหาสาระ ได้มีการวิเคราะห์วิจัยเนื้อหาทางสังคมไทยอย่างสม่ำเสมอ และอีกกลุ่มหนึ่งนั้นเป็นผู้มีความรู้ความสามารถด้านการวัดผล การตรวจสอบจึงน่าจะได้ผลที่ตรงต่อความเป็นจริงและทันสมัยมากกว่าการตรวจสอบด้วยสูตรหรือด้วยระบบซึ่งเป็นสิ่งให้พัฒนาขึ้นจากประสบการณ์เดิม

6. การทดลองใช้หลักสูตรและรูปแบบการสอน ผู้วิจัยพบว่า การนำหลักสูตรและรูปแบบการสอนไปทดลองใช้จริงนั้น หากขาดการเตรียมการที่ดีแล้ว จะเกิดปัญหาและอุปสรรคขึ้นได้โดยง่าย เช่น ความไม่พร้อมของเอกสาร ความไม่พร้อมของผู้สอน ความไม่พร้อมของผู้เรียน เป็นต้น ดังนั้นในการทดลองใช้หลักสูตร ผู้วิจัยจะต้องเตรียมการให้พร้อม คือ เตรียมเอกสารหลักสูตร ได้แก่ คู่มือการใช้หลักสูตร แผนการสอน สื่อการสอน เครื่องมือการประเมินผลให้พร้อม ศึกษาความพร้อมของผู้เรียน ได้แก่ ช่วงเวลาที่สะดวกในการเรียนแต่ละคาบ ช่วงระยะเวลาที่ปลอดจากการศึกษาวิชาอื่น ๆ ซึ่งเป็นวิชาบังคับในหลักสูตร ศึกษาความพร้อมของสถานที่เรียน ได้แก่ ขนาดของห้องเรียน เหมาะกับจำนวนผู้เรียน สามารถปรับเปลี่ยนเพื่อทำกิจกรรมต่าง ๆ ได้โดยสะดวก มีอุปกรณ์อำนวยความสะดวกในการจัดการเรียนการสอน ศึกษาความพร้อมของแหล่งกนควา ได้แก่ ห้องสมุด วิทยากร ชุมชน เป็นต้น ทั้งนี้เพราะผู้วิจัยพบว่าในการทดลองการใช้หลักสูตรนั้นเป็นช่วงระยะเวลาที่นักศึกษาจะต้องมีกิจกรรมต่าง ๆ และมีการทดสอบกลางภาคดีมาก จนเป็นเหตุให้นักศึกษาเกิดความกังวลในวิชาที่ลงทะเบียนเรียนจริง ผลจากความกังวลนั้นเป็นตัวแปรหนึ่งที่ทำให้นักศึกษาไม่มีเวลาศึกษาค้นคว้างานที่ได้รับมอบหมายได้อย่างเต็มที่

อย่างไรก็ตามจากผลการทดลองใช้หลักสูตรพบว่า ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนและผลการวัดเจตคติของผู้เรียนสูงกว่าก่อนการทดลอง แสดงว่านักศึกษาตั้งใจเรียนและมีเจตคติที่ดีต่อการจัดการเรียนการสอน ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าสาเหตุของใจประการหนึ่งได้แก่คุณลักษณะของผู้สอนซึ่งควรมีบุคลิกที่เรียว ยิ้มแย้มแจ่มใสและเป็นกันเองกับผู้เรียน ซึ่งความเห็นนี้สอดคล้องกับผลการศึกษาข้อมูลพื้นฐานเรื่องคุณลักษณะของผู้สอน และผลการประเมินการใช้หลักสูตรจากผู้เรียน

7. การแก้ไขปรับปรุงหลักสูตรและรูปแบบการสอน ผู้วิจัยมีความเห็นสอดคล้องกับ สมคิด เมตไตรพันธ์ (2530) ว่าการแก้ไขปรับปรุงหลักสูตร เป็นขั้นตอนที่มีความสำคัญอย่างมากในกระบวนการพัฒนาหลักสูตร เพราะจะมีการสร้างหลักสูตรอย่างดี และมีการตรวจสอบจากผู้ทรงคุณวุฒิแล้วก็ตาม แต่เมื่อนำหลักสูตรไปทดลองใช้จริงแล้วก็ยังคงต้องพบข้อบกพร่องที่ควรแก้ไขปรับปรุงอยู่อีก ดังนั้นถ้าได้มีการประเมินและแก้ไขปรับปรุงหลายรอบ จะช่วยให้หลักสูตรมีคุณภาพดีขึ้น ในการประเมินและแก้ไขปรับปรุงหลักสูตรนี้อาจทำได้เป็นระยะ ๆ เช่น ประเมินทุก ๆ 2 ปี ทั้งนี้เพราะวิชาสังคมไทยร่วมสมัยเป็นวิชาที่มีการเปลี่ยนแปลงด้านเนื้อหาสาระอยู่เสมอ การปรับเปลี่ยนเนื้อหาให้ทันสมัยจึงเป็นความจำเป็น และเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงเนื้อหาสาระแล้ว ก็ควรจะต้องมีการประเมินและปรับปรุงองค์ประกอบอื่น ๆ ให้สอดคล้องตามกันไปด้วย หากทำได้เช่นนี้หลักสูตรที่พัฒนาขึ้นก็จะมีคุณภาพและทันสมัย อยู่ตลอดเวลา

8. การเผยแพร่ผลงานวิจัย เพื่อใ้การวิจัยนี้ เผยแพร่ออกไปในวงกว้างและสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้จริง ผู้วิจัยเห็นว่าควรมีการเผยแพร่ผลงานวิจัยด้วยรูปแบบต่าง ๆ ดังนี้

8.1 ผู้วิจัยเขียนบทความทางวิชาการ เพื่อเสนอผลงานวิจัยลงในวารสารทางการศึกษา หรือหนังสือเสนอแนะการนำผลการวิจัยครั้งนี้ไปทดลองใช้จริงในระดับอุดมศึกษา

8.2 ผู้วิจัยเสนอแนวคิดการบรรจุหลักสูตรรายวิชาสังคมไทยร่วมสมัยในหมวดวิชาพื้นฐานทั่วไปแก่คณะวิชา เพื่อคณะกรรมการของคณะวิชานำเสนอต่อไปยังคณะกรรมการดำเนินการหลักสูตรวิชาพื้นฐานของมหาวิทยาลัยพิจารณาคำเนินการ ขั้นตอนการบรรจุหลักสูตรรายวิชาสังคมไทยร่วมสมัยลงในหลักสูตรวิชาพื้นฐานของมหาวิทยาลัย ควรเป็นดังนี้คือ

(1) บรรจุเป็นรายวิชาเลือกในสาขาวิชาสังคมศาสตร์ เพื่อเปิดโอกาสให้นักศึกษาจากทุกคณะวิชาเลือกเรียน (2) เปลี่ยนเป็นวิชาบังคับเลือกในสาขาวิชาสังคมศาสตร์ สำหรับนักศึกษาชั้นปีที่ 1 ของทุกคณะวิชาเรียน

8.3 คณะกรรมการดำเนินการหลักสูตรวิชาพื้นฐานของมหาวิทยาลัย ทำวิจัยติดตามประเมินผลการเรียนการสอนวิชาสังคมไทยร่วมสมัยตามหลักสูตรที่พัฒนาขึ้น นำผลวิจัยเสนอมหาวิทยาลัย เพื่อมหาวิทยาลัยจะได้ดำเนินการเผยแพร่แนวคิดการใช้หลักสูตรรายวิชานี้ต่อไปยังสถาบันอื่น ๆ ซึ่งอาจทำได้โดยเป็นเจ้าภาพจัดประชุมหรือสัมมนาทางวิชาการระหว่างสถาบัน

8.4 ผู้วิจัยเสนอโครงการอบรมการสอนตามแนวกระบวนการทางสังคมไปยังโครงการพัฒนาบุคลากร ของสภาอาจารย์ มหาวิทยาลัยศิลปากร เพื่อให้สภาอาจารย์ดำเนินการบรรจุโครงการอบรมนี้ลงในแผนพัฒนาบุคลากร ของมหาวิทยาลัย ซึ่งจัดขึ้นเป็นประจำทุกปี จุดมุ่งหมายของโครงการอบรมการสอนตามแนวกระบวนการทางสังคม เพื่อเผยแพร่รูปแบบการสอนที่พัฒนาขึ้นไปยังคณาจารย์สาขาวิชาต่าง ๆ ของมหาวิทยาลัย และเสนอแนะแนวทางการนำรูปแบบการสอนนี้ไปประยุกต์ใช้กับวิชาอื่น ๆ ต่อไป

ข้อเสนอแนะในการวิจัยต่อไป

1. ควรมีการวิจัยเพื่อพัฒนารูปแบบการสอนอื่น ๆ ที่จะสามารถนำมาใช้กับหลักสูตรวิชาสังคมไทยร่วมสมัยในระดับอุดมศึกษาตามแนวกระบวนการทางสังคมนี้ได้เพิ่มเติม
2. ควรมีการวิจัยเพื่อสำรวจความสอดคล้องขององค์ประกอบต่าง ๆ ของหลักสูตรสังคมไทยร่วมสมัยในระดับอุดมศึกษาตามแนวกระบวนการทางสังคมเป็นระยะ ๆ
3. ควรมีการวิจัยเพื่อสำรวจความเหมาะสมของการบรรจุหลักสูตรรายวิชาสังคมไทยร่วมสมัยในระดับอุดมศึกษาตามแนวกระบวนการทางสังคมในหลักสูตรวิชาพื้นฐานทั่วไปของสถาบันอุดมศึกษา โดยพิจารณาตามโครงสร้างหลักสูตร จำนวนหน่วยกิต จำนวนผู้เรียน เป็นต้น